

अहवाल
एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय परिषद, दिनांक २७ सप्टेंबर २०२१
भारतीय समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने
(सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक, शैक्षणिक, राजकीय)

गोंदिया शिक्षण संस्था द्वारा संचालित
सेठ नरसिंगदास मोर कला, वाणिज्य व
श्रीमती जी. डी. सराफ विज्ञान महाविद्यालय,
तुमसर जि. भंडारा.

नगर परिषद शिवाजी
महाविद्यालय,
मोवाड जि. नागपुर

यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय परिषद
दिनांक - २७ सप्टेंबर, २०२१
भारतीय समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने
(सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक, शैक्षणिक, राजकीय)

गोंदिया शिक्षण संस्था व्दारा संचालित सेठ नरसिंगदास मोर कॉलेज ऑफ आर्ट अँड कॉमर्स अँड श्रीमती. जी.डी. सराफ सायन्स कॉलेज तुमसर जि. भंडारा, वुमेन्स कॉलेज ऑफ आर्ट अँड कॉमर्स, न्यु नंदनवन, नागपुर व नगर परिषद शिवाजी कॉलेज मोवाड जि. नागपुर यांच्या संयुक्त विद्यमाने भारतीय समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने (सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक, शैक्षणिक, राजकीय) या विषयावर एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय परिषद आभासी पध्दतीने दिनांक २७ सप्टेंबर २०२१ ला सकाळी १०.३० ते दुपारी ३.३० या कालावधीत घेण्यात आली. ही एकदिवशीय राष्ट्रीय परिषद झूम या ऑपवर ऑनलाईन घेण्यात आली. झूम वर १०० प्रतिनिधी व यूट्यूबर ११० प्रतिनिधी या परिषदेला उपस्थित होते.

या एक दिवशीय राष्ट्रीय परिषदेचे अध्यक्षीय मार्गदर्शन डॉ. जगन कराडे (प्राध्यापक व विभागप्रमुख समाजशास्त्र विभाग शिवाजी विद्यापिठ कोल्हापुर, सचीव अखील भारतीय समाजशास्त्र परिषद न्यु दिल्ली) यांनी केले. या राष्ट्रीय परिषदेचे बीजभाषण डॉ. एम. एच. मकवाना (डॉ. बी. आर. आंबेडकर युनिव्हर्सिटी ऑफ सोशियल सायन्सेस, महु, एम. पी.) यांनी केले तर या परिषदेच्या संदर्भात एस. एन. मोर महाविद्यालय तुमसर चे प्राचार्य डॉ. चेतनकुमार मसराम यांनी प्रास्ताविकातून मार्गदर्शन केले. या कार्यक्रमाचे संचालन व परिचय डॉ. राहुल भगत प्राध्यापक व समाजशास्त्र विभागप्रमुख यांनी केले तर आभार डॉ. एम. एफ. जाधव सहाय्यक प्राध्यापक, प्राणिशास्त्र विभाग एस. एन. मोर महाविद्यालय तुमसर यांनी मानले.

बीजभाषण: डॉ. एम. एच. मकवाना यांनी 'भारतीय समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने' या विषयी मार्गदर्शन करतांना म्हणतात, आमचा समाज हा पाच हजार वर्षापूर्वीचा आहे. विकासाची व परिवर्तनाची निरंतर प्रक्रिया थांबत नाही. गाव, पहाड, जंगला नंतर समाजाचा विकास होवुन २१ व्या शताब्दीपर्यंत पोहचले, समाजामधुन विविध आव्हाने निर्माण झालीत. परिवर्तनाला समाजामधुन रोखण्यात वा थांबविण्यात येत होते. बाहेरचे लोक जेव्हा भारतात आले तेव्हा ते स्वतःची संस्कृती घेवुन आलेत. समाजासमोर १. पारंपारीक आव्हाने २. नवीन आव्हाने निर्माण झालेली आहेत. २१ व्या शतकात भारतीय समाज, माहिती तंत्रज्ञानासोबत जुडलेला आहे. ऑनलाईन, चर्चासत्र, परिसंवाद केले जाते. वैज्ञानिक आव्हानासोबत योग्य जुळवुन घेतले नाही. परंतु ग्रामीण लोकांना जुळवुन घ्यावे लागेल. त्यांच्याकडे संशोधने नाही. सर्व समाजाला शिक्षण मिळत नाही. आधुनिकता, जनरेशन गॅप, नवीन सामाजिक विचारवंत समोर येत आहेत. सुविधेचा पूर्ण उपयोग होत नाही.

वर्णव्यवस्था सामाजिक, मानसिक दृष्ट्या समानता निर्माण झालेली नाही, असमानता, भेदभाव, उच्च-निच, उत्पादनाचे वितरण, साहित्य, पुर्णतः विकास झालेला समाज निर्माण करण्याची गरज आहे. ग्रामीण भारतामध्ये अस्पृश्यतेविरुद्ध आज समाज लढत आहे. वर्तमानकाळात शारिरीक अस्पृश्यता नष्ट होत असुन मानसिक भेदभाव निर्माण होत आहे. उदा. अमर्त्य सेन यांना भारतीय संधी देणार का? सर्व बुद्धीमान लोकांना संधी दिली जाणार का? दिल्यास देशाचा विकास होणार का? आपण आजही मुलभुत सुविधा निर्माण करू शकलो नाही. समाजाला

फायदा मिळाला नाही तर लाखो विद्यार्थी वंचित राहणार. मोबाईल मुळे मानसिकरित्या विचलीत होवुन वाईट परिणाम होत आहे. समाजाच्या विकासासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

कोवीडला आपण समजु शकलो नाही. लॉकडावुनमुळे औद्योगिकरण, उदयोगधेदे, शाळा सर्व बंद झाल्यात आरोग्याच्या सुविधांचा पुर्णतः अभाव आहे. त्यामुळे ऑक्सीजन अभावी अनेक लोकांचा मृत्यू झाला. आरोग्य सुविधांचा अभाव, आर्थिकतेचा अभाव, शैक्षणिक व्यवस्था खंडीत होवुन मानसिक व सामाजिक आव्हाने निर्माण झाली. सामाजिक व मानसीक समस्या संपुर्ण जगात निर्माण झाल्या आहेत. नवनवीन शोध लागलेत, सामाजिक पर्यावरण, नैसर्गिक पर्यावरण दुषीत होत आहे. पाण्याची समस्या भविष्यात निर्माण होवु शकते. ऑक्सीजन ची समस्या निर्माण होवु शकते.

नवीन संस्कृती निर्माण होत असुन ते सुध्दा एक आव्हान आहे. एकीकडे पाश्चिमात्य संस्कृती स्विकारत आहोत तर दुसरीकडे एक समाज पारंपारीक आहे, तर मध्यमवर्गीय पाश्चिमात्य संस्कृतीचा स्विकार करत असुन एकीकडे परंपरागत संस्कृती सुध्दा अंगिकारत आहे. त्यामुळे भारतीय समाजासमोर सामाजिक मानसिक, सांस्कृतिक, व्यावहारीक, आर्थिक शैक्षणिक समस्या वर्तमानकाळात निर्माण झाल्याचे आढळुन येत आहे. असे स्पष्ट मत डॉ. मकवाना यांनी व्यक्त केले.

अध्यक्षीय भाषण: अध्यक्षीय भाषणातून डॉ. जगन कराडे यांनी महाराष्ट्रात आधुनिक काळात मोठया प्रमाणात आव्हाने निर्माण झाली आहे. लोकांना जोडणे, त्यांना समजुन घेणे महत्वाचे आहे. समाजात मोठया प्रमाणात स्थित्यंतरे होत आहेत. प्रारंभिक युग ते आजपर्यंत समाजामध्ये जी परिवर्तने झाली आहेत. त्यांना भेडसावणारे विविध प्रश्न, बहुतांश प्रश्न सुटलेले नाही, काही नवीन प्रश्न निर्माण होत आहेत. कोरोनापुर्वीचा समाज, कोरोना कालावधीमधील समाज आणि कोरोना नंतरचा समाज कसा असु शकेल? याचा विचार करणे क्रमप्राप्त आहे. या सगळ्या समस्यांचा विचार करतांना जगातील विविध विकसीत, विकसनशिल व अविकसीत अशा राष्ट्रांचा विचार करतांना असे निदर्शनास येते की, भारतात खुप मोठया समस्या आहेत. भारताकडे अनेक विचारवंत बघतांना म्हणतात, भारत ही एक लॅब आहे. विचाराला परिसीमा नसतात. शिक्षण हे अनिवार्य आहे. शिक्षण हे विद्यार्थी केंद्रित आहे का? हे सुद्धा एक आव्हान आहे. शिक्षणामधुन समस्या निर्माण होतात उदा. भ्रष्टाचार काळा व गोरू पैसा सुशिक्षित लोकांकडुन निर्माण होतो. नॅशनल एज्युकेशन पॉलिसी विद्यार्थी केंद्रित असावी म्हणुन ही पद्धती अस्तीत्वात आणणे आवश्यक आहे. महाराष्ट्र विद्यापीठ कायदा २०१६ यात खाजगीकरणाचा विचार केला आहे.

कुटुंब पध्दती ही पुरूष केंद्रित आहे. स्त्रीयांना दृष्यम स्थान आहे. महीलांना सक्षमीकरण करण्यासाठी कित्येक वर्षे जातील हे सांगता येत नाही. कोणताही धर्म स्त्रियांना प्रथम स्थान देत नाही. दुष्यम स्थान देत आहे. सरकारच्या स्त्रियांना सक्षमीकरणाऐवजी असक्षमीकरणाकडे जात असुन आर्थिकतेच्या नाडया पुरूषांकडे आहेत. याचा विचार बेसीक सक्षमीकरणातून करायला पाहीजे.

विकासावर मोठया प्रमाणात चर्चासत्र सुरू आहेत. स्वातंत्र्यानंतर ७० वर्षात पिण्याच्या पाण्यासाठी संघर्ष करत असतील तर विकास कसा करता येईल. १९९१ पासुन खाजगीकरण सुरू झाले, विविध कामगार कायदे कामाचे १२ तास करीत आहेत. मानवाला माणुस म्हणुन काम करण्याची कुवत असणे गरजेचे आहे. कामगाराला मानव म्हणुन विचारात घ्यावे, गुलाम म्हणुन नव्हे. आज गुलामापेक्षा आणखी दोन प्रकार दिसतात संघटीत व असंघटीत. १९८०-९० च्या काळात कामगारांना विविध कायद्यांच्या चौकटीत आणण्याचे प्रयत्न करण्यात आले आहे. कामगारांना कामावरून काढणे इ. बेलपुर ठाणे परीसरातील ८०० कंपन्या बंद आहेत त्यामुळे कामगारांच्या समस्या निर्माण झाल्या. कामगारांच्या संधी घुडकावुन लावली जात आहेत म्हणुन मानव केंद्रित विकास करणे गरजेचे आहे.

आपत्ती व्यवस्थापन आपण करू शकलो नाही. महापुरांचे नियोजन करणे आवश्यक आहे. पुरातील बाधीतांना खिचडी प्राथमिक गरजा म्हणुन देणे गरजेचे आहे. कोर्टातील केसेस या ८५ टक्के पेंडींग आहे. या काळात न्याय मिळत नसतो. जेव्हा न्याय मिळायला पाहीजे तेव्हा मिळत नाही. न्याय जिवंतपणी देणे गरजेचे आहे. २६ टक्के लोक आजही अशिक्षित आहेत. दारीद्वय, असमानता ऐवजी असमानतेवर दारीद्वय अवलंबुन आहे. त्यांच्यात सहसंबंध आधारलेला आहे. जात, धर्म, लिंग यावर आधारित भारतीय घटनेनी दिलेली समानता मिळाली असली तरी विषमता आढळुन येत आहे. अलीकडे ज्ञानाकेंद्रित मानवी समाज असायला पाहीजे जे जे लोक ज्ञानाचा वापर करत असतांना त्यांना विषमता असल्याचे दिसुन येते. ज्यांना साधन मिळाली नाही त्यांना कोण जबाबदार असेल? असा प्रश्न निर्माण होतो. मानवी मुल्यांचा जर अभाव असेल तर ते शिक्षण कोणत्याही कामाचा नाही म्हणुन शिक्षणात मुल्य असावे तो त्यांचा अधिकार आहे असे असंख्य प्रश्न निर्माण होणार आहेत त्या प्रश्नांवर उपाय शोधुण काढणे आवश्यक आहे असे स्पष्ट प्रतिपादन डॉ. जगन कराडे यांनी आपल्या अध्यक्षीय भाषणातून केले.

उद्घाटकीय कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक डॉ. चेतनकुमार मसराम प्राचार्य एस. एन. मोर कॉलेज तुमसर यांनी केले. त्यांनी आपल्या प्रास्ताविकातून भारतीय समाजाची वास्तविकता, वर्तमानकाळात समाजावर होणारे विपरीत परिणाम त्यांची कारणे आणि उपाय लोकशाही चौकटीतच सोडविण्यावर भर द्यावा असे म्हटले. भारतीय संविधानाचा स्विकार केल्यानंतर मुलभुत अधिकार प्राप्त झालेत. आज मुलभुत अधिकाराचे मोठया प्रमाणात उल्लंघन होत आहे. अनेक समस्या निर्माण झालेल्या आहेत या कशाप्रकारे सोडविता येईल याचा विस्तृत विचारविनीमय करण्यासाठी भारतीय समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने या विषयांवर आभासी पध्दतीने राष्ट्रीय चर्चा सत्र आयोजन करण्यामागची विस्तृत भुमिका मांडली. या तिन्ही कॉलेजांच्या समाजशास्त्र विभागाच्या वतीने ही परीषद आयोजित केल्याचे स्पष्ट केले. कार्यक्रमाचे संचालन व परिचय प्राध्यापक डॉ. राहुल भगत, समाजशास्त्र विभागप्रमुख यांनी केले तर आभार डॉ. एम. एफ जाधव यांनी मानले प्रसंगी अनेक प्राध्यापक, विचारवंत संशोधक उपस्थित होते.

प्रथम सत्र : विषय : नवीन कामगार व कृषी कायदे: प्रश्न आणि आव्हाने.

भारतीय समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने या एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय परीषदेच्या पहील्या सत्राचे प्रमुख वक्ते डॉ. श्रीनिवास खांदेवाले ज्येष्ठ कृषी अर्थतज्ञ व सामाजिक कार्यकर्ता, यांनी मार्गदर्शन केले तर या चर्चासत्राचे अध्यक्ष डॉ. प्रदीप आगलावे माजी प्राध्यापक व विभाग प्रमुख डॉ. आंबेडकर अध्यासन व सदस्य सचीव डॉ. आंबेडकर चरीत्र व साधने समीती महाराष्ट्र राज्य हे होते. तर मुख्य उपस्थिती डॉ. एन. आर. दीक्षीत, प्राचार्य विमेन्स कॉलेज ऑफ आर्ट अँड कॉमर्स न्यु नंदनवन नागपुर हे होते. या कार्यक्रमाचे संचालन प्रा. डॉ. दिपक पवार

विभागप्रमुख समाजशास्त्र विभाग विमेन्स कॉलेज ऑफ आर्ट अँड कॉमर्स न्यु नंदनवन नागपुर तर आभार प्रदर्शन डॉ. समृद्धी टापरे, समाजशास्त्र विभाग एस. के. पोरवाल कॉलेज कामठी यांनी मानले.

या विषयाची प्रस्तावना प्राचार्य डॉ. एन. आर. दिक्षीत यांनी आभासी राष्ट्रीय चर्चायत्रातील विषयाबाबत बोलतांना इंग्रजांच्या काळापासुन कृषी कामगार कायदे, विपणन कायदे यामुळे परीवर्तन झाले. वर्तमानात मा. प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी यांनी कृषी व कामगार कायदे निर्माण केले असुन त्याचा कृषीवर, शेतकऱ्यावर, कामगारांवर कोणता प्रभाव पडणार याचा विचार करण्यासाठी हा विषय चर्चासत्रासाठी ठेवण्यात आल्याचा मुख्य उद्देश असल्याचे प्रास्ताविकातून स्पष्ट केले.

प्रमुख वक्त डॉ. श्रीनिवास खांदेवाले यांनी आपल्या मार्गदर्शनात करतांना म्हणतात, नवीन कृषी व कामगार कायद्याने देशातला श्रमीक व शेतकरी वर्ग ढवळून निघालेला आहे. या सर्व घटनांचा कायदेशीर अर्थ काढला गेला तर आर्थिक, सामाजिक व राजकीय परीणाम काय होतील याचा विचार करणे गरजेचं आहे. संविधानाशी जोडलेला समाजकारण, राजकारण, अर्थकारण या सर्वांना धोका उदभवतो का? औद्योगिक कायदे संविधानाप्रमाणे उद्योगांकरीता राज्य व केंद्र सरकारने कायदे करावे केंद्र सरकार अनेक कायदे करू पाहत आहे त्यामुळे राज्यांच्या अधिकारावर आक्रमण होणार का? २९ कामगार कायद्याचे चार कायद्यात संहितीकरण केले आहे. १. औद्योगिक संबंध कायदा. २. सुरक्षागट कायदा. ३. वेतन विषयक कायदा व ४. सामाजिक सुरक्षा कायदा.

असंघटीत कामगारांची सुरक्षा सुलभीकरणाच्या नावाखाली कामगारांचे अधिकार संपुष्टात येत आहेत का? कायम मजुरांच्याऐवजी कंत्राटी मजुरांची परवानगी उद्योगपतींना दिली आहे. भविष्यात कंत्राटी कामगार निर्माण करण्याचे प्रयत्न या कायद्याद्वारे केले जात आहे. कामगार कल्याण, औद्योगिक संबंध राज्यांच्या गरजाप्रमाणे झाल्यास त्यावर आधारीत अनेक राज्यांनी कामगार कायदे निर्माण केलेत. या कायद्यात भिन्नता आहे. या नवीन कामगार कायद्यांचा परीणाम कामगारांवर होणार आहे. स्थायी कामगार नष्ट करून अस्थायी कंत्राटी कामगार निर्माण करण्यात येत आहेत. सर्व कायदे उद्योगपतींच्या हिताचे निर्माण करण्यात आलेले आहे. कामगारांच्या वेतन निश्चितीचा, त्यांना किती कालावधीसाठी ठेवायचे, हे सर्व अधिकार उद्योगपतींना बहाल करण्यात आले आहे. यामुळे सार्वजनिक क्षेत्रातील लोकांचा कायमचा रोजगार जाणार असुन तात्पुरता रोजगार निर्माण करित आहे. कृषी कायदे भारत सरकारने २०२० मध्ये तीन कृषी कायदे मंजूर केले. यामध्ये १. करारावर आधारित शेती २. कृषी मंडी ३. अत्यावश्यक वस्तु साठवणुक कायदा या तिन्ही कायद्यांचा शेतकऱ्यांवर मोठा परीणाम होणार असल्याचे स्पष्ट केले. व्यापाऱ्यांना अन्नधान्य अमर्यादीतपणे साठवुन ठेवण्याची परवानगी देण्यात आली आहे. हे तीन्ही कृषी कायदे शेतकऱ्यांच्या व देशातील जनतेच्या विरोधात आहेत म्हणुन शेतकरी आज मोठ्या प्रमाणात आंदोलन करित असल्याचे आपल्या व्यक्तव्यातून त्यांनी स्पष्ट केले.

डॉ. प्रदीप आगलावे यांनी आपल्या अध्यक्षीय मार्गदर्शनातून नवीन कामगार व कृषी कायद्यांवर मिमांसा केली. अनेक कायदे कामगारांच्या बाजूने होत आहे. १९३८ मध्ये कामगारांचा मोर्चा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या नेतृत्वात निघाला होता. १९४२ ते १९४६ या कालावधीत कामगारांच्या समर्थनात कायदे निर्माण करण्यात आले. संविधानात तरतुद करण्यात आली १९९० नंतर जागतीकीकरणाच्या धोरणात कामगारांच्या धोरणावर प्रभाव दिसुन आलेला आहे. हे सर्व कायदे कामगार विरोधी आहे. या देशात लोकशाही आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणतात, सामाजिक व आर्थिक लोकशाही महत्वाची आहे. वर्तमान राजकीय पक्ष व सरकार भांडवलशाही निर्माण करित आहे. हे सर्व कायदे मुठभर लोकांच्या समर्थनार्थ बनविले आहे. २९ कायद्याला एकत्रिकरण करून ४ संहिता निर्माण करून त्यात बदल करण्यात आला आहे. भांडवलदार वर्ग राजकीय लोकांना आर्थिक मदत करित असतात. लोकांच्या हिताचे कायदे केले जात नाही. याचा महत्वाचा बदल कामगार व शेतकरी कायद्यावरून दिसुन येतो. शेतकऱ्यांना गुलाम बनविण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. कामगारांचे शोषण करण्याचा प्रयत्न केला जातो. हे सर्व प्रश्न देशातील जनतेचे आहेत. लोकशाही भांडवलदाराची बटीक होणार आहे म्हणुन सर्व जनतेने या कायद्याचा विरोध करणे गरजेचं आहे. नवीन स्वरूपात जातीव्यवस्था व वर्णव्यवस्था निर्माण करण्याचा प्रयत्न या देशात केला जात असल्याचे डॉ. आगलावे सरांनी आपल्या अध्यक्षीय भाषणातून स्पष्ट केले. या पहील्या सत्राचे संचालन प्रा. डॉ. दिपक पवार यांनी तर आभार डॉ. समृद्धी टापरे यांनी केले.

सत्र दुसरे: विषय : मराठा व ओबीसी आरक्षण प्रश्न आणि आव्हाने.

भारतीय समाजसामोरील वर्तमान आव्हाने एक दिवशीय आंतरविद्याशाखिय राष्ट्रीय परिषदेच्या दुसऱ्या सत्राचे प्रमुख वक्ते डॉ. व्ही. एल. येरण्डे सेवानिवृत्त प्राचार्य महाराष्ट्र महाविद्यालय, निलंगा जि. लातूर यांनी मार्गदर्शन केले तर या चर्चासत्राचे अध्यक्ष डॉ. नारायण कांबळे प्राध्यापक स्वामी विवेकानंद महाविद्यालय, शिरूर ताजवंद ता. अहमदपुर जि. लातूर, अध्यक्ष मराठी समाजशास्त्र परिषद, महाराष्ट्र राज्य तर प्रमुख उपस्थिती डॉ. के. आर. झिलपे, प्राचार्य नगर परिषद शिवाजी महाविद्यालय, मोवाड जि. नागपुर हे होते. या कार्यक्रमाचे संचालन डॉ. वर्षा भुजबळ, समाजशास्त्र विभागप्रमुख एल.ए. डी. कॉलेज नागपुर तर आभार प्रदर्शन प्रा. डॉ. प्रदीप एच. गजभिये समाजशास्त्र विभाग प्रमुख नगर परिषद शिवाजी महाविद्यालय, मोवाड जि. नागपुर यांनी मानले.

या विषयाची प्रस्तावना डॉ. के. आर. झिलपे यांनी केली. त्यांनी ओबीसी व मराठा आरक्षण हा अत्यंत जिद्दाळ्याचा, किचकट व गुंतागुंतीचा विषय आहे. स्वातंत्र्याच्या पुर्वी महात्मा फुले यांनी हंटर कमीशन पुढे आरक्षणाची सवलत मागीतली होती. छत्रपती शाहु महाराज यांनी १९०२ मध्ये प्रथमतः आरक्षण दिले. त्यानंतर १९३५ मध्ये अनुसुचित जातीला आरक्षण देण्यात आले. मंडल आयोगाने ओबीसींना आरक्षण दिले. ओबीसी व मराठयांना आरक्षण का व कशासाठी देण्याची गरज आहे. हा विषय चर्चासत्रात ठेवण्यामागची पार्श्वभूमी व उद्देश आपल्या प्रास्ताविकातून सांगितले.

प्रमुख वक्ते डॉ. व्ही. एल. एरण्डे, माजी प्राचार्य महाराष्ट्र महाविद्यालय निलंगा, जि. लातूर यांनी आपल्या मार्गदर्शनातून, ब्रिटीश काळातील आरक्षण, भारतीय संविधानातील आरक्षणासंबंधीच्या तरतुदी, स्वातंत्र्योत्तर काळात प्रथम कालेलकर आयोग, दुसरे मंडल आयोग ते निरगुळकर आयोग यावर सविस्तर भाष्य केले. सवौच्च न्यायालयाने इंदिरा साहनी खटल्यापासुन शासनकर्त्यांचे धोरण कशाप्रकारचे आहे, राजकीय पक्ष करित असलेले राजकारण, लोकशाही देशात लोकांचे साक्षरीकरण करणे गरजेचं आहे. भारतात लोकशाही निवडणुका, निकाल एवढयापुरती मर्यादीत आहे. कोणताही पक्ष लोकांचे प्रश्न सोडविण्याच्या प्रयत्न करित नाही तर ते प्रश्न कसे निर्माण होतील याचा प्रयत्न करित असतात. त्यातून

स्वतःचा स्वार्थ साधला जातो. १९३१ ला शेवटची जातीनिहाय जनगणना करण्यात आली. जातीनिहाय जनगणना केल्याशिवाय ओबीसी, मराठा, पटेल, जाट, गुर्जर, रेड्डी यांना आरक्षण देता येवु शकत नाही. या सर्व जाती समुहांना आरक्षण देण्यासाठी जातीनिहाय जनगणना करणे आवश्यक आहे. त्यामुळे सर्व जातीसमुहाची वास्तविक लोकसंख्या माहीत होईल. मराठा समाजाचे ओबीसीकरण करणे आवश्यक आहे. मराठा कुणबी हे एकच आहेत. राज्यघटनेत ५० टक्क्यांची लिखित तरतुद नाही. जातीनिहाय जनगणनेमुळे कोणत्या समाजाने किती प्रमाणात अधिकार प्राप्त केले याची संपुर्ण माहीती उपलब्ध होईल. मराठा सुध्दा मागासवर्ग आहे. मराठ्यांच्या २७० कुटुंबातील लोक श्रीमंत आहेत म्हणुन तो संपुर्ण समाज श्रीमंत होत नाही. लोकांना संधी दिल्या शिवाय लोकांचा विकास होणार नाही. आरक्षणाचे विरोधक कोण आहेत याचा शोध घेणे आवश्यक आहे. त्यासाठी जातीनिहाय जनगणना लोकसंख्येच्या प्रमाणात मराठा व ओबीसींना आरक्षण अर्थात प्रतिनिधीत्व दिले पाहीजे. असे स्पष्ट मत डॉ. व्ही. एल. एरण्डे यांनी व्यक्त केले.

या सत्राचे अध्यक्ष डॉ. नारायण कांबळे (अध्यक्ष मराठी समाजशास्त्र परिषद) यांनी आपल्या अध्यक्षीय मार्गदर्शनातून आरक्षण ही संवेदनशिल बाब आहे. कोसो दुर असणाऱ्या समाजाला मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी आरक्षण देण्यात आले आहे. छत्रपती शाहूजी महाराज यांनी आपल्या संस्थानात १९०२ मध्ये अस्पृश्य व मागास जातींना ५० टक्के पहिल्यांदा आरक्षण दिले होते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या प्रयत्नातून तीसऱ्या गोलमेज परीषदेत अस्पृश्यांना अधिकार प्राप्त झाले. याचा परिणाम होवुन महात्मा गांधी यांनी ऐरवडा तुरुंगात आमरण उपोषण केले. त्यामधुन डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व महात्मा गांधी यांच्यात पुणे करार १९३२ मध्ये करण्यात आला. यामधुन अनुसुचित जातीच्या लोकांना राखीव जागा देण्यात आल्या. पुणे कराराने अनुसुचित जातीकरीता लोकसंख्येच्या प्रमाणात प्रतिनिधीत्व देण्यात आले. या करारांतर्गत शैक्षणिक व नोकरीच्या क्षेत्रात आरक्षण अर्थात प्रतिनिधीत्व देण्यात आले तसेच राजकीय आरक्षण सुध्दा लागु करण्यात आले.

भारतीय संविधान लागु झाल्यानंतर अनुसुचित जाती व जमातींना लोकसंख्येच्या प्रमाणात आरक्षण देण्यात आले आहे. ते शिक्षणात व प्रशासकीय म्हणजे नोकरीच्या क्षेत्रात दुसरे राजकीय आरक्षण ते दर १० वर्षांनी भारत सरकार संसदेची मंजूरी घेवुन वाढविली जाते. ज्या लोकांना संविधानाची कोणत्याही प्रकारची माहीती नसते असे लोक आरक्षणाला विरोध करीत असतात. कालेलकर आयोगांनी आपल्या अहवालात ओबीसींना कोणत्याही आरक्षणाची गरज नाही असे पत्र राष्ट्रपतींना दिलेले होते. २७ सप्टेंबर १९५१ ला डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी आपल्या कायदे मंत्री पदाचा राजीनामा दिला होता. त्याचे एक महत्वाचे कारण म्हणजे, काँग्रेसनी ओबीसींना आरक्षण देण्यासाठी आयोगाची स्थापना केलेली नव्हती. याचा निषेध म्हणुन मंत्रीपदाचा राजीनामा देणारे पहिले मंत्री होते. त्यानंतर पंडीत नेहरूंनी कालेलकर आयोगाची स्थापना केली होती. १९८० मध्ये खासदार बी. पी. मंडल यांनी आपल्या अहवालात ओबीसी साठी २७ टक्के आरक्षणाची शिफारस मंजुर केली. ओबीसी या किमेलेअर ची अट लावुन सर्वोच्च न्यायालयाने आरक्षण लागु करण्याची परवानगी दिली. मंडल आयोग वा इतर आयोगाने १९३१ च्या जनगणनेचा आधार घेतला होता. वर्तमानमध्ये ओबीसींना पंचायत राज मधील राजकीय आरक्षण देण्यासाठी जातीनिहाय जनगणना करणे आवश्यक आहे त्यामुळे योग्य प्रकारचा डेटा उपलब्ध होईल.

मराठा, जाट, पाटीदार, गुर्जर, रेड्डी या जातींनी आरक्षणाकरीता मोठ्या प्रमाणात आंदोलने केलेली आहेत. या जातींचा एक समुह बनवुन त्यांना त्यांच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात शिक्षण व नोकऱ्यात योग्य प्रतिनिधित्व देण्यासाठी सरकारने घटना दुरुस्ती करून त्यांना आरक्षण देण्यात यावे. याकरीता जाती निहाय जनगणना करणे अत्यंत आवश्यक आहे. एकीकडे मोठ्या प्रमाणात सार्वजनिक क्षेत्राचे खाजगीकरण केल्या जात आहे. त्यामुळे आरक्षण समाप्त होणार म्हणुन खाजगीकरणात सुध्दा आरक्षण देणे आवश्यक आहे. ७५ वर्षात आजही मोठ्या प्रमाणात बँकलाग निर्माण झालेला आहे. तो का निर्माण करण्यात आला? कोणी निर्माण केला? याचे वैज्ञानिक पध्दताने संशोधन करण्याची आवश्यकता प्रतीपादन केली. यासाठी समाजशास्त्रीय विचारवंतांनी अध्ययन करायला पाहीजे, असे विचार व्यक्त केले. ओबीसी, मराठा इतर तत्सम जाती समुहांना आरक्षण देण्यासाठी संसदेने पुढाकार घेवुन त्यांना लोकसंख्येच्या प्रमाणात आरक्षण देण्यात यावे, यासाठी सामाजिक चळवळीनी सुद्धा पुढाकार घ्यायला पाहीजे, तेव्हाच सर्वांना समान न्याय मिळु शकेल. सर्वात जास्त आरक्षणाविरुद्ध उच्च व सर्वोच्च न्यायालयात अनेक शासक वर्गाच्या लोकांनी याचीका दाखल केल्यात त्यावरून आपल्या देशातील बांधवांना अधिकार देवु इच्छीत नाही असे दिसुन येते. छत्रपती शाहु महाराजांच्या कल्पनेतले आरक्षणाचे स्वप्न प्रत्यक्षात उतरविणे आवश्यक आहे. या प्रकारचे विचार आपल्या मार्गदर्शनातून डॉ. नारायण कांबळे यांनी मांडले.

कार्यक्रमाचे संचालन व परिचय प्रा. डॉ. वर्षा भुजबळ यांनी केले तर प्रास्ताविक प्राचार्य डॉ. झिलपे यांनी केले तर आभार व धन्यवाद प्रा. डॉ. प्रदीप गजभिये यांनी मानले. या प्रसंगी संपुर्ण देशातील विचारवंतांनी संशोधकांनी, प्राध्यापकांनी आभासी पदधतीने या राष्ट्रीय चर्चासत्रात सहभाग नोंदविला त्यांचे सुद्धा आभार मानण्यात आले.

देशातील राजकीय परिवर्तनामुळे समाजापुढील आव्हाने जटील

डॉ. एम. एच. मकवाना यांचे मत

लोकसत्ता प्रतिनिधी

नागपूर : देशात झालेल्या राजकीय परिवर्तनामुळे समाजापुढे वेगळी आव्हाने उभी टाकली आहेत, असे प्रतिपादन गुजरात विद्यापीठाच्या स्कूल ऑफ सोशल सायन्सचे माजी संचालक प्रोफेसर डॉ. एम. एच. मकवाना यांनी केले.

विमिन्स कॉलेज ऑफ आर्ट्स, नंदनवन, एस.एन.एस. मोर कॉलेज तुमसर व शिवाजी कॉलेज मोवाड यांच्या संयुक्त विद्यमाने नुकतीच 'भारतीय समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने' या विषयावर आयोजित ऑनलाईन राष्ट्रीय परिषदेत बोलत होते. भारतीय समाजापुढे जेव्हा-जेव्हा

आव्हान निर्माण झाले, त्यावेळी एकसंध प्रयत्नातून त्यावर मात करणे शक्य झाले, मात्र मागील सात वर्षात देशात झालेल्या राजकीय परिवर्तनामुळे असे करणे कठीण झाले, असे मकवाना म्हणाले. इंडियन सोशियोलॉजीकल सोसायटी, दिल्लीचे सचिव डॉ. जगन कराडे म्हणाले, समाजापुढील जुनेच प्रश्न कायम असताना करीनामुळे त्यात नव्या प्रश्नांची भर पडली आहे व ते जटील स्वरूपाचे आहेत. दुसऱ्या सत्रात 'नवीन कुपी कायदे: प्रश्न आणि आव्हाने' या विषयावर श्रीनिवास खांदेवाले यांनी नवे कुपी व कामगार कायद्यांमुळे समाजावर होणाऱ्या वाईट परिणामांची

माहिती दिली. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर चरित्रे-साधना समितीचे सदस्य डॉ. प्रदीप आगलावे यांनीही कायदे बदल हा कल्याणकारी समाजाला विनाशाकडे नेणारा असल्याचे मत मांडले.

'मराठा व ओबीसी आरक्षण: प्रश्न आणि आव्हाने' या विषयावरील सत्रात महाराष्ट्र महाविद्यालय निलंगाचे प्राचार्य डॉ. व्ही.एल. एरंडे यांनी मराठा समाजाला आरक्षणाची आवश्यकता असल्याचे सांगितले तर मराठी समाजशास्त्र परिषदेचे अध्यक्ष डॉ. नारायण कांबळे यांनी मराठा व ओबीसी आरक्षणासाठी ५० टक्के मर्यादेची अट काढून टाकणे आवश्यक असल्याचे मत मांडले.

1/09/GONDIYA-1-TO-6-PAGE-5-12.jpg

योश्रामदे, नितीश काणिकर, मच्छिंद्र टेभुगे, संदीप बर्वे, सुरेश गेडाम, सुभाष गेंडे, अश्वय योश्रामदे, हरबंस मेश्राम, मोरेश्वर लेखर, नंदू कापमाने, नरनु सुर्वेवंशी, जयपाल रामटेक, चंद्र फुलझोले,

रमन मेश्राम, जयेंद्र मुल, नरेंद्र कंबळे, नीलकंठ डडमल, अरुण ठकरे, अरुणा दामले, कल्पना वानखेडे, सुभांगी भूसांगे, पुण्या मुल, रायदा रंगारी, पद्मिनी बंसाजी, रुपा लेखर, विभा रामटेक,

संयोजित योश्रामदे, ज्योती मेश्राम, माधुरी सुर्वेदे, ज्योती मेश्राम, अनु गेडाम, प्रमिला बोकर, विद्या धारगारे, विद्या जेंडेवाडे, बर्बा गेंडे यांनी एकत्रही निवेदनार्थ केली आहे.

आहेत. परंतु अजूनपर्यंत मराठू आदिवासी बांधवांना त्याचा लाभ मिळाला नाही. त्यामुळे आदिवासी विकास विभागाबद्दल आदिवासीमध्ये निर्र असंतोष निर्माण झाला आहे. तेव्हा सर्व

जिल्हाध्यक्ष धर्मराज प्रतापी, जनार्दन फुाम, मानुदास खांबडे, हरिभाऊ वेळणे, केशव भलानी, ओमप्रकाश कुंभार, नरेश कुंभार, शाशिराम मळाची, गोपीचंद सलामे उपस्थित होते.

स्वातंत्र्याच्या ७५ वर्षानंतरही पिण्यासाठी संधर्ष करावा लागत असेल तर तो विकास कसा ?

डॉ. लोकनरन वृत्तसेवा

तुमसर : भारताला स्वातंत्र्य मिळून आज ७५ वर्षे पूर्ण झाली आहेत परंतु आजही भारतात पिण्याच्या समस्यांसाठी सर्वसाधारण पातळीवरील संधर्ष करावा लागत असेल तर या परिस्थितीला आपण विकास कसे म्हणू शकतो ? असे रोखठोक मत शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर येथील समाजशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. इंडियन सोशियोलॉजीकल सोसायटी, न्यू दिल्ली चे सचिव डॉ. जगन कराडे यांनी आभाषी राष्ट्रीय परिषदेमध्ये अध्यक्ष पदावरून बोलताना व्यक्त केले.

तुमसर येथील गोंदिया शिक्षण संस्थेद्वारा संचालित एस. एन. मोर महाविद्यालय, नागपूर येथील विमिन्स कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स व मोवाड येथील शिवाजी महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने २७ सप्टेंबर २०२१ ला 'भारतीय समाजा समोरील वर्तमान आव्हाने' या विषयावर एक दिवसीय

आभाषी परिषदेत डॉ. जगन कराडे यांचे प्रतिपादन

राष्ट्रीय परिषदेचे आयोजन करण्यात आले होते. या परिषदेमध्ये अध्यक्ष म्हणून बोलताना डॉ. जगन कराडे पुढे असे म्हणाले कि, वर्तमान काळात भारतीय समाज व्यवस्थेसमोर आज अनेक नवीन आव्हाने मिळत आहेत. नवीन तंत्रज्ञान आणि अजूनही जुन्या आव्हानांची सोडवणूक करू शकतो नाही. रूढी संक्षेपिकरण, बेरोजगारी, गरिबी, अन्न, यंत्रण, निवारा यासारख्या मुलभूत समस्याही आपण अजूनही पूर्णपणे सोडवू शकलेले नाही. त्याच बरोबर आणि त्यामुळे निर्माण झालेल्या लोकदुःखानेमुळे हे प्रश्न आणि आव्हाने अधिक गंभीर झालेली आहेत. या सर्व आव्हानांच्या अतिशय वाईट परिणाम समाज व्यवस्थेवर होत आहे आणि त्यामुळेच प्रश्नानुसार प्रश्न अशी मालिकाच भारतीय समाजासमोर निर्माण झालेली आहे. कोरेनामुळे

निर्माण झालेल्या स्थलांतर, ऑनलाईन शिक्षण, कामगार व शेतकऱ्यांची आंदोलने यासारख्या आव्हानांमुळे समाजमन खळखूट झालेले आहे. या सर्व आव्हानांच्या समवेतच पुनरुत्थान करण्यासाठी शासकीय पातळीवरून होत असलेले प्रयत्न हेच आवश्यक आहे. त्या सोबतच समाजातील व्यक्तींशी या आव्हानांच्या संकलनातून कुठरी विचार करून या आव्हानांनुसार निर्माण झालेले प्रश्न सोडविण्याच्या प्रयत्न केला पाहिजे, असे हि ते म्हणाले.

पहिल्या उद्घाटकिय सत्रात अहमदाबाद येथील प्रोफेसर डॉ. एम.एच.मकवाना यांनी बीज भाषण केले. या सत्राचे प्रास्ताविक एस. एन. मोर महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. जैतनकुमार मसरोर यांनी केले. या सत्राचे संचालन समाजशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. राहुल भगत तर आभारप्रदर्शन डॉ. एम. एच. जाधव यांनी केले. परिषदेच्या दुसऱ्या सत्रात नवीन कामगार व कुषि कायदे: प्रश्न आणि आव्हाने या विषयावर प्रहलाद कुषि अर्जुनरावराव व विदर्भराजी आंदोलनाचे कार्यकर्ते डॉ. श्रीनिवास खांदेवाले यांनी आभारप्रदर्शन केले. याच सत्रात रा. तु.म.नागपूर विद्यापीठाच्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर अध्यक्षांचे माजी प्राध्यापक व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर चरित्र आणि साधने समितीचे सदस्य सचिव डॉ. प्रदीप आगलावे यांनी अध्यक्षीयस्थान भूषविले तर विमिन्स

कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स, नागपूरचे प्राचार्य डॉ. एन. आर. दीक्षित यांनी प्रास्ताविक केले. या सत्राचे संचालन डॉ. दीपक पवार यांनी तर आभार प्रदर्शन डॉ. समुद्री टापरे यांनी केले. परिषदेच्या तिसऱ्या सत्रात मराठा व ओबीसी आरक्षण प्रश्न आणि आव्हाने या विषयावर महाराष्ट्र महाविद्यालय, निलंगा लाहुरे चे माजी प्राचार्य डॉ. व्ही. एल. एरंडे यांनी आभारप्रदर्शन केले. या सत्राचे अध्यक्षस्थान मराठी समाजशास्त्र परिषद, महाराष्ट्र चे अध्यक्ष तथा स्वामी विवेकानंद महाविद्यालय शिळर लाजवंत येथील प्राध्यापक डॉ. नारायण कांबळे यांनी भूषविले. शिवाजी महाविद्यालय मोवाड येथील प्राचार्य डॉ. के. आर. झिलपे यांनी प्रास्ताविक केले. या सत्राचे संचालन डॉ. नारायण कांबळे यांनी तर आभार प्रदर्शन डॉ. जयेंद्र गजभिये यांनी केले. सत्र आभाषी परिषदेला २१९ प्रतिनिधी उपस्थित होते.

लोकमत

चेतन मसरोर : आभाषी राष्ट्रीय परिषदेचे आयोजन

नवनवीन आव्हानांमुळे संस्थात्मक बदल करण्याची गरज

लोकमत न्यूज नेटवर्क
तुमसर : भारतीय समाजासमोर वर्तमानकाळात वेकरी, गरिबी, वाढती महागाई, शेतकरी, कामगार, तहान उद्योजकांसमोर अनेक नवीन आव्हाने निर्माण झाली आहेत. या आव्हानांचा सामना करण्यासाठी भारतीय समाजात संस्थात्मक बदलाची नितांत आवश्यकता आहे, असे मत एस. एन. मोर महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. चेतन मसरोर यांनी आभाषी राष्ट्रीय परिषदेमध्ये व्यक्त केले.

तुमसर येथील गोंदिया शिक्षण संस्थेद्वारा संचालित एस. एन. मोर महाविद्यालय, नागपूर येथील विमिन्स कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स व मोवाड येथील शिवाजी महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'भारतीय

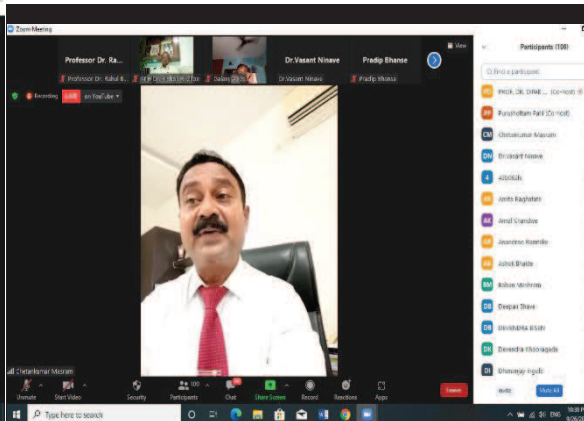
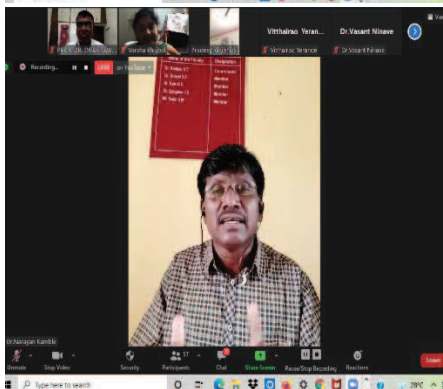
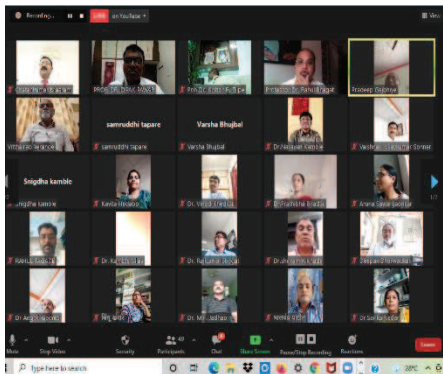
अनेक विद्यापीठातील मान्यवरांची उपस्थिती
सत्रात राष्ट्रीय परिषदेमध्ये भारतीय समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने या मुख्य विषयावर पहिल्या उद्घाटकिय सत्रात अहमदाबाद येथील प्रोफेसर डॉ. एम. एच. मकवाना यांनी भाषण केले. या सत्राचे अध्यक्ष म्हणून शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर येथील समाजशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. जगन कराडे हे होते. संचालन समाजशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. राहुल भगत, आभार डॉ. एम. एच. जाधव यांनी मानले. नवीन कामगार व कुषी कायदे: प्रश्न आणि आव्हाने या विषयावर प्रख्यात कुषी अर्जुनरावराव व विदर्भराजी आंदोलनाचे कार्यकर्ते डॉ. श्रीनिवास खांदेवाले यांनी आभारदर्शन केले.

समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने ' या विषयावर एक दिवसीय राष्ट्रीय परिषदेचे आयोजन करण्यात आले होते. प्रास्ताविक करताना प्राचार्य डॉ. चेतन मसरोर म्हणाले भारतीय समाजासमोर वर्तमानकाळात सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक, शैक्षणिक, राजकीय अशा सर्वच क्षेत्रात नवी आव्हाने निर्माण

झाली आहेत. सध्या भारतीय अर्थव्यवस्थेची असणारी स्थिती आणि कोरोनाचे संकट अत्यंत विकट परिस्थिती निर्माण करीत आहे. वाढती महागाई, बेरोजगारी, स्थलांतर, नवे कामगार कायदे, नव्या कुषी कायद्याच्या विरोधातील शेतकरी आंदोलने, मराठा आरक्षण, वंशितांचे शिक्षण, ऑनलाईन शिक्षणामुळे

निर्माण झालेले प्रश्न, लागू व कुठरी उद्योगाची खालावलेली अवस्था, इत्यादी आव्हानांमुळे भारतीय समाज वेदलेला आहे. या देशातील लाखो लोक अद्यापही अन्न, निवारा यासारख्या मुलभूत गरजांपासून ही वंचित आहेत. भारतासमोरील वर्तमान आव्हानांचा सामना करण्यासाठी जन्मानस तयार करणे आणि नीती बदलासाठी जनतेकडून लोकशाहीवादी व प्रागतिक पावले उचलण्याची सुद्धा आवश्यकता आहे. म्हणजेच भारतीय समाजात संस्थात्मक बदलाची गरज आहे. ज्यातून अधिक समतावादी आणि शाश्वत विकास नीती समोर येईल आणि खराखुरा विकास साधला जाईल. नागपूर विद्यापीठाच्या डॉ.

बाबासाहेब आंबेडकर अध्यासनाचे माजी प्राध्यापक डॉ. प्रदीप आगलावे यांनी अध्यक्षीय स्थान भूषविले तर प्रास्ताविक प्राचार्य डॉ. एन. आर. दीक्षित यांनी केले. संचालन डॉ. दीपक पवार यांनी तर आभार डॉ. समुद्री टापरे यांनी मानले. तिसऱ्या सत्रात मराठा व ओबीसी आरक्षण : प्रश्न आणि आव्हाने' या विषयावर महाराष्ट्र महाविद्यालय, निलंगा लाहुरेचे माजी प्राचार्य डॉ. व्ही. एल. एरंडे यांनी आभारदर्शन केले. प्राध्यापक डॉ. नारायण कांबळे यांनी भूषविले. मोवाड येथील प्राचार्य डॉ. के. आर. झिलपे यांनी प्रास्ताविक केले. संचालन डॉ. बर्बा भूषवळ यांनी केले तर आभार प्रदर्शन डॉ. प्रदीप गजभिये यांनी केले.

गोंदिया शिक्षण संस्था द्वारा संचालित सेठ नरसिंगदास मोर कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स
अँड श्रीमती जी. डी. सराफ सायन्स कॉलेज, तुमसर जि. भंडारा. बुमैस कॉलेज ऑफ आर्ट्स
अँड कॉमर्स, न्यू नंदनवन, नागपुर व नगर परिषद शिवाजी कॉलेज, मोवाड जि. नागपुर
यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित एक दिवशीय आंतरविद्याशाखिय राष्ट्रीय परिषद
दिनांक २७ सप्टेंबर २०२१

भारतीय समाजासमोरील वर्तमान आव्हाने

(सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, धार्मिक, शैक्षणिक, राजकीय)

कार्यक्रम पत्रिका

उद्घाटन: (१०.३० ते ११.३०)

अध्यक्ष :- डॉ. जगन कराडे,

प्राध्यापक व विभाग प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर. सचिव, अखिल भारतीय समाजशास्त्र
परिषद, न्यू दिल्ली.

वीजभाषक :- डॉ. एम. एच. मकवाना,

माजी संचालक, स्कूल ऑफ सोशल सायन्सेस, गुजरात यूनिवर्सिटी, अहमदाबाद. माजी अधीष्टाता, स्कूल ऑफ सोशल
सायन्सेस, डॉ. बी. आर. अंबेडकर यूनिवर्सिटी ऑफ सोशल सायन्सेस, महू (एम.पी.)

प्रमुख उपस्थिती:- डॉ. चेतनकुमार मसराम,

प्राचार्य, एस. एन. मोर महाविद्यालय, तुमसर जि. भंडारा तथा सिनेट सदस्य, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपुर
विद्यापीठ, नागपुर.

प्रास्ताविक	डॉ. चेतनकुमार मसराम, प्राचार्य, एस. एन. मोर महाविद्यालय, तुमसर जि. भंडारा तथा सिनेट सदस्य, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपुर विद्यापीठ, नागपुर.	०५ मी.
वीजभाषण	डॉ. एम. एच. मकवाना, माजी संचालक, स्कूल ऑफ सोशल सायन्सेस, गुजरात यूनिवर्सिटी, अहमदाबाद. माजी अधीष्टाता, स्कूल ऑफ सोशल सायन्सेस, डॉ. बी. आर. अंबेडकर यूनिवर्सिटी ऑफ सोशल सायन्सेस, महू (एम.पी.)	४० मी.
अध्यक्षीय भाषण	डॉ. जगन कराडे, प्राध्यापक व विभाग प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर. सचिव, अखिल भारतीय समाजशास्त्र परिषद, न्यू दिल्ली.	१० मी.
सुत्र संचालन	डॉ. राहुल भगत, प्राध्यापक व विभाग प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग, एस. एन. मोर महाविद्यालय, तुमसर जि. भंडारा	०२ मी.
आभार प्रदर्शन	डॉ. एम्. एफ. जाधव सहाय्यक प्राध्यापक, प्राणशास्त्र विभाग, एस. एन. मोर महाविद्यालय, तुमसर	

सत्र पहिले :- (११.३० ते १२.३०)

"नवीन कामगार व कृषी कायदे : प्रश्न आणि आव्हाने"

सत्र अध्यक्ष :- डॉ. प्रदीप आगलादे, माजी प्राध्यापक व विभाग प्रमुख, डॉ. आंबेडकर अध्यासन, रा. तु. म. नागपुर विद्यापीठ, नागपुर. सदस्य सचिव, डॉ. आंबेडकर चरित्र व साधने समिति, महाराष्ट्र राज्य.
प्रमुख वक्तो :- डॉ. श्रीनिवास खांदेवाले, ज्येष्ठ कृषी अर्थतज्ञ व सामाजिक कार्यकर्ता, नागपुर.
प्रमुख उपस्थिती :- डॉ. एन. आर. दीक्षित, प्राचार्य, विमेन्स कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स, न्यू नंदनवन, नागपुर. तथा सिनेट सदस्य, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपुर विद्यापीठ, नागपुर.

प्रास्ताविक	डॉ. एन. आर. दीक्षित, प्राचार्य, विमेन्स कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स, न्यू नंदनवन, नागपुर. तथा सिनेट सदस्य, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपुर विद्यापीठ, नागपुर.	०५ मी.
प्रमुख वक्त्यांचे भाषण	डॉ. श्रीनिवास खांदेवाले, ज्येष्ठ कृषी अर्थतज्ञ व सामाजिक कार्यकर्ता, नागपुर	४० मी.
अध्यक्षीय भाषण	डॉ. प्रदीप आगलादे, माजी प्राध्यापक व विभाग प्रमुख, डॉ. आंबेडकर अध्यासन, रा. तु. म. नागपुर विद्यापीठ, नागपुर. सदस्य सचिव, डॉ. आंबेडकर चरित्र व साधने समिति, महाराष्ट्र राज्य.	१० मी.
सुत्र संचालन	डॉ. दीपक पवार, प्राध्यापक व विभाग प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग, विमेन्स कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स, न्यू नंदनवन, नागपुर.	०२ मी.
आभार प्रदर्शन	डॉ. समुद्धी टापरे, समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, पोरवाल महाविद्यालय, कामठी.	

सत्र दुसरे :- (१२.३० ते ०१.३०)

"मराठा व ओ. बी. सी. आरक्षण: प्रश्न आणि आव्हाने"

सत्र अध्यक्ष :- डॉ. नारायण कांबळे, प्राध्यापक, स्वामी विवेकानंद महाविद्यालय, शिरूर ताजबंद, ता. अहमदपूर
जि. लातूर अध्यक्ष, मराठी समाजशास्त्र परिषद, महाराष्ट्र राज्य
प्रमुख वक्तो :- डॉ. व्ही. एल. येरण्डे, सेवानिवृत्त प्राचार्य, महाराष्ट्र महाविद्यालय, निलगा, जि. लातूर.
प्रमुख उपस्थिती :- डॉ. के. आर. झिलपे, प्राचार्य, न. प. शिवाजी महाविद्यालय, मोवाड, जि. नागपुर.

प्रास्ताविक	डॉ. के. आर. झिलपे, प्राचार्य, न. प. शिवाजी महाविद्यालय, मोवाड, जि. नागपुर	०५ मी.
प्रमुख वक्त्यांचे भाषण	डॉ. व्ही. एल. येरण्डे, सेवानिवृत्त प्राचार्य, महाराष्ट्र महाविद्यालय, निलगा, जि. लातूर.	४० मी.
अध्यक्षीय भाषण	डॉ. नारायण कांबळे, प्राध्यापक, स्वामी विवेकानंद महाविद्यालय, शिरूर ताजबंद, ता. अहमदपूर जि. लातूर अध्यक्ष, मराठी समाजशास्त्र परिषद, महाराष्ट्र	१० मी.
सुत्र संचालन	डॉ. वर्षा भुजवत, समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, एल. ए. डी. कॉलेज, नागपुर.	
आभार प्रदर्शन	डॉ. प्रदीप गजभिषे, प्राध्यापक व विभाग प्रमुख, समाजशास्त्र विभाग, शिवाजी महाविद्यालय, मोवाड, ता. नरखेड जि. नागपुर.	०२ मी.